

Jaargang 135 • December 2019 • nr 2912



# De Oud-Katholiek

Tijdschrift voor De Oud-Katholieke Kerk van Nederland



## MARIA EN DE VROUWEN



## INHOUD

# Thema

- 3 Column**  
Pauline Weseman
- 4 Vrouwen in beweging**  
Marieke Ridder
- 6 Maria, de vrouw die afstanden overbrugt**  
Janneke Nijboer
- 8 Zingen met Maria**  
Ineke van Middendorp
- 10 Ambt uit de branding**  
Jan van der Steen
- 16 Maria op de Filippijnen**  
Mariefe Ibarra Revollido

- 20 Vrouwen zijn het kloppende hart van het religieuze leven**  
Evelyne Verheggen

- 24 Een Mariaal paradijs in Utrecht**  
Bernd Wallet

# En verder

- 26 En dan nog dit...**  
Lezersonderzoek De Oud-Katholiek

- 27 Service**



## REDACTIONEEL

In de boezem van de oorspronkelijke parochie van de Heilige Maria Minor in Utrecht spreken vrouwen in de vijftiger en zestiger jaren tussen het breiwerk en de koffie over de vanzelfsprekendheid dat de tijd meer dan rijp is voor de toelating van de vrouw tot het ambt. Vrouwen als Maartje Mulder-Vis, An Bink-van der Steen, Mien Patist-van der Steen lopen voor de troepen der mannen uit. Suze van Kleef-Hillesum plaveit - samen met haar man en latere bisschop van Haarlem, Geert van Kleef - het pad voor de vrouw in de dienst van lector.

In 1999 wordt Grete Verheij als eerste vrouw in onze kerk tot priester gewijd. We vieren deze twintig jaar vrouw in het ambt met impressies van vijf vrouwen die priester gewijd zijn; of spreken we van priesters die vrouw zijn? Eén van de vragen aan de priesters: Wat heb je met Maria? Maria komt bescheiden aan het woord in de Bijbel. Haar bescheiden aanwezigheid in Bijbelse verhalen is in tweeduizend jaar op velerlei wijzen ingekleurd als maagd, als gebruikte vrouw en als inspiratiebron voor componisten, schilders, kunstenaars. Maar ook voor vrouwen (en mannen?) voor nu: Maria als spiegel, als de vrouw tot wie je bidt: 'Ave Maria', 'Wees gegroet, Maria'. Zijn er oud-katholieken die dit 'Wees gegroet' nog bidden? Zal Maria een stem in het kapittel hebben nu de Utrechtse kerk voor de keuze van een nieuwe aartsbisschop staat? Staat het ambt van bisschop ook open voor de vrouw? Voor nu wenst de redactie u veel leesplezier toe. Laat de redactie weten of u geraakt, geroerd bent. We wensen u een driewerf 'Zalig' toe voor de Kerst, het uiteinde en het nieuwe begin!

## COLUMN



## Illusie

In de Thalys naar Parijs met m'n tienerdochter. Klaar voor een midweek highlights, shoppen en voor mij hopelijk nog een museum.

In Antwerpen staat de trein plotseling stil. Politiecontrole. Net nadat ik zo blij dacht dat we de tergend lange vliegtuigcontroles zo mooi hadden omzeild.

Alle bagage moet in het gangpad. Iedereen knijpt hem, maar gedraagt zich uiterst beheerst, vriendelijk en behulpzaam. Als een speurhond de bagage rond mijn benen besnuffelt, vraag ik de agent waar de hond naar zoekt. "Explosieven," fluistert de agent in het kogelvrije vest terug. "Helaas niet naar Belgische pralines." Ik lach ongemakkelijk mee.

"Standaardcontrole of vanwege een melding?" vraag ik door. "Een melding," fluistert de agent. Dat houd ik stil voor mijn dochter, maar die voelt meteen aan dat er iets is. "Ik ben bang," zegt ze met

grote ogen. Ze pakt mijn hand. "Wil je met me bidden?" Ik twijfel, want ik merk aan mezelf dat ik niet geloof dat het zal helpen, maar ik wil haar ook niet teleurstellen.

Ik bid toch zachtjes met haar, hoop en merk dat het rust brengt. Was het daardoor dat wagon 15 na drie kwartier vergeefs doorzoeken, mocht doorrijden? We zullen het nooit weten. Wel dat ze ons vast niet zouden laten rijden als er een bom zou liggen. Daarmee stel ik mijn dochter, en mijzelf, gerust. We geven ons maar over aan de autoriteiten.

In mijn opvoeding leerde ik dat geen mus van het dak valt 'buiten jullie Vader om'. Het treinvoorval deed mij realiseren dat ik die naïviteit helaas verloren heb, door het leven. Als we iets leren van het Bijbelverhaal Job, is het dat onheil je net zo goed treft als je aardig en rechtvaardig bent, net zoals Job was en zoals we onszelf stiekem ook vinden.

"Ik ben bang",  
zegt ze.

Hij verloor vrouw, kinderen, rijkdom en gezondheid. We vinden dat oneerlijk, maar ik leerde dat dat misschien juist het meest eerlijk is: zonder aanzien des persoons.

Die verloren illusie stemt mij gek genoeg niet hopeloos. Later die midweek krijg ik toch mijn portie kunst, in het Louvre met de vele piëta's: moeder Maria met de gestorven Jezus op haar schoot. Als oud-evangelicaal heb ik minder met haar als moeder Gods, dan als lotgenoot, zuster in het lijden. In dat gezamenlijke mens-zijn, vinden we elkaar, vind ik bodem. Daar waar we elkaars koffers in het gangpad zetten, elkaar vasthouden, al is het in een ritueel, wordt het lijden misschien niet voorkomen, wel lichter.

Pauline Weseman





# Vrouwen in beweging

Steeds haar eigen invalshoek

Vrouwen hebben altijd deel uitgemaakt van de kerk. Maar wat doet hen samenkomen in verenigingen of in vrouwenbond? Hoe zit het ook alweer met de Bond van Oud-Katholieke Vrouwen in Nederland? En wat zien twee bestuursleden van de huidige stichting 'Oud-Katholieke Vrouwen in Beweging' als haar betekenis voor de kerk en de vrouwen (en mannen) van nu?

## Marieke Ridder

In 1927 ontstaat de Bond van Oud-Katholieke Vrouwen in Nederland. De Bond verenigt de bestaande parochiële vrouwenverenigingen in de OKKN en wil het belang van de kerk als geheel dienen door het bevorderen van gemeenschapszin. Vrouwenverenigingen dragen veelzeggende namen als: 'Nut en Ontspanning', 'De Helpende Hand' en 'Tot Vreugd en Steun'. Zij houden zich in hoofdzaak bezig met liefdadigheid en de zorg voor paramenten, koper en zilver. Getalsmatig boekt de Bond zijn grootste successen na de oorlog. In 1948 bezoeken vijfhonderd vrouwen de jaarlijkse bondsdag. In 1952 zijn 35 verenigingen aangesloten. Gaandeweg verschuift het accent van caritas naar vorming en toerusting. Er worden vanaf 1948 tweedaagse conferenties georganiseerd. In 1952 ziet een werkgroepje feministische theologie het levenslicht. Een nieuwe wind waait in de samenleving en de Bond en zijn verenigingen bewegen mee. In de jaren zeventig vraagt de Bond nadrukkelijk om meer begrip voor de positie van gescheiden mensen in de kerk en bepleit hij een gelijkwaardige positie van de vrouw in arbeidsproces en maatschappij. In de jaren zeventig en tachtig krijgen diaconale doelen aandacht en organiseert men bijeenkomsten om vrouwen



bestuurlijk vaardiger te maken, zodat zij voor kerkelijke gremia beter toegerust zijn. Al vanaf de jaren zeventig wordt binnen de Bond gesproken over pastoraat door vrouwen en de wijding van vrouwen, iets wat in 1999 met de priesterwijding van Grete Verhey gerealiseerd wordt.

## Vrouwen van nu

Ondertussen neemt het ledental van de Bond af. Jonge vrouwen plukken de vruchten van de generatie boven hen en zijn dermate actief in het maatschappelijk leven, dat de interesse voor deelname aan activiteiten voor vrouwen in kerkelijk verband afneemt. In 2014 verandert de Bond

zijn organisatiestructuur in een stichting met een gezien de geschiedenis nieuwe naam: Oud-Katholieke Vrouwen in Beweging (OKViB). Het blad 'Ons Contact' blijft verschijnen. Er is een jaarlijkse Dag van Verbondenheid en er zijn NOVA-dagen (Nieuwe Oud-Katholieke VrouwenActiviteit), die steeds in een andere parochie worden georganiseerd. Er zijn retraiteweekenden (Vrouwenontmoetingsdagen) in een klooster, vroeger in Wahlwiller, nu in Steijl. De diaconale Jaaractie van de Bond wordt nieuw leven ingeblazen en er zijn bijzondere activiteiten, zoals de tentoonstelling 'Mienskip door het Lam' in Leeuwarden, rond foto's van priester Annemieke Durkoop, in samenwerking met de Lutherse Vrouwenbond. Op deze en andere manieren probeert de OKViB in aansluiting te blijven bij vrouwen, kerk en tijd.

Wat beschouwen twee bestuursleden als de betekenis van de OKViB? Janneke Lettinga: "Vrouwen hebben een eigen, andere wijze van kijken naar de gang van zaken. Vrouwen zijn vaak aan de basis van de kerk actief, op een zelfbewuste en creatieve wijze. We maken als OKViB deel uit van de kerk en dat kan verfrissend, spiegelend, aanvullend en verhelderend zijn." Met plezier kijkt zij naar de herdenkingstegel die op een Dag van Verbondenheid gezamenlijk tot stand kwam. "In het beeld zie je alles verenigd. Het bewustzijn van 'Vier uw vierdagen', de geschiedenis van de Bond. Het beeldmerk van de vrouwen, hand in hand, het kruis, het jaar van de openstelling van de ambten en de start van de OKViB."

Margot Kersaan: "Ik werd aangesproken door onze voorzitter Monique Bergers op de synode in 2015. Zij riep op om de vrouwelijke stem in de kerk te versterken door te netwerken en door samen spirituele activiteiten te organiseren. Voor mij is de vrouwelijke spiritualiteit belangrijk, die we nodig hebben om volledig kerk en gemeenschap te zijn. Zelf leg ik een verbinding met Vrouwe Wijsheid (Spreuken 8, 23-31)." Is vrouwelijke spiritualiteit volgens haar anders dan mannelijke spiritualiteit? Kersaan: "Het zou met cultuur-historische conditionering te maken kunnen hebben.

En uiteraard beleven sommige mannen of vrouwen spiritualiteit anders. In mijn ervaring is er een specifiek-vrouwelijke spiritualiteit. Het is een sterk op relatie gerichte vorm van spiritualiteit, die ik ook herken in bijvoorbeeld de begeleidende teksten van de *Vrouwenbijbel*. Niet zozeer de antwoorden, als wel het zoeken naar verbinding en het delen van je vragen en zoeken staat centraal. In een workshop over de *Vrouwenbijbel* tijdens een NOVA dag bekeken we het verhaal van Ruth en Naomi vanuit verschillende gezichtshoeken. We deelden wat dit verhaal betekent in ons eigen leven. Door zo iets kan ik geraakt worden. 'Mannelijk' vind ik het interpreteren van vragen en het delen van antwoorden, dus van de uitkomst van de zoektocht, die vervolgens weer leidt tot nieuwe vragen. In de traditie is vooral de mannelijke spiritualiteit het meest tot uiting gekomen in de kerk, terwijl een vrouwelijke vorm van spiritualiteit zowel voor vrouwen als voor mannen uitdagend is."

Waarvan dromen jullie?

Lettinga: "Ik hoop dat er nog eens een biografie wordt geschreven van Suze van Kleef-Hillesum, een invloedrijke vrouw in onze kerk. Al het materiaal over haar bevindt zich in het archief in het Bisschoppelijk Bureau. En hoe mooi zou het zijn wanneer er weer een voorjaarskamp zou komen. Vier Hemelvaartsdagen om als jonge en oudere oud-katholieken, mannen en vrouwen, ontspannen te kamperen en op creatieve manier elkaar te ontmoeten en te vieren. Wie mee wil denken: welkom!"

Kersaan: "Als ik de vraag persoonlijk beantwoord, verlang ik ernaar om als lid van de gemeenschap van de Kerk verbinding te leggen met mensen die ik ontmoet, en die ontmoetingen inspiratie en leerervaring te laten worden voor mijn verbinding met God. Graag leg ik, vanuit de bronnen van vrouwelijke spiritualiteit en wijsheid, de verbinding tussen kerk en leven, en laat ik het leven een inspiratiebron worden voor de kerk." ■

Verder lezen:

- Vrouwen houden de kerk wakker. Bond van Oud-Katholieke Vrouwen in Nederland 1927-2007, Pirola 2008.
- Vrouwenbijbel, Royal Jongbloed 2016
- [www.okvib.okkn.nl](http://www.okvib.okkn.nl)

Gaandeweg verschuift het accent van caritas naar vorming en toerusting



Mens als wij

## Maria, de vrouw die afstanden overbrugt

Steeds meer is Maria voor mij een vrouw van betekenis geworden. Van de vriendelijke moeder van Jezus uit de Kijkbijbel, langs een stortvloed van beelden in allerlei kerken, heb ik haar ontdekt als een vrouw die mij inspireert bij mijn roeping als predikant. Juist het feit dat er zoveel betekenissen aan haar worden opgehangen, maakt haar dynamisch en nooit te vangen.

### Janneke Nijboer

Tijdens mijn studie theologie kwam ik voor het eerst met Maria in gesprek door een zeer kritisch feministisch gedicht dat werd besproken. In de tekst werd haar op een verwijtende, beschuldigende toon de vraag gesteld, hoe zij zich toch zo zonder enige vorm van weerstand, had kunnen laten overweldigen door de Heilige Geest. Hoe had ze kunnen meewerken aan een verhaal waardoor generaties vrouwen gedwongen werden te voldoen aan een onbereikbaar ideaal van gehoorzaamheid en reinheid? Heeft juist haar 'ja' om moeder te worden van Jezus niet gefunctioneerd als de stok in de hand van de kerk, van mannelijke theologen om vrouwen te kleineren en te beperken in hun ontwikkeling? Het uiterst stekelige gedicht, dat tegelijk ook een

vorm van 'blaming the victim' is, maakte bij mij de vraag wakker of Maria überhaupt ergens als mens tevoorschijn kon komen, nu ze door de eeuwen heen onder allerlei prachtige mantels van betekenissen verstopt is. Wie is zij eigenlijk zelf?

Wie is Jezus? Wie is Maria?

In de achttiende eeuw werd een vergelijkbare vraag gesteld over het leven van Jezus. Wie was hij, als historische figuur? Met ongekend optimisme over wat er in de wetenschap mogelijk is, werd er gespeurd naar de ware Jezus, om ruim twee eeuwen later, ten slotte de conclusie te moeten trekken dat er tekstsporen zijn van wat Jezus gezegd zou kunnen hebben, maar dat uit al dat onderzoek geen *complete* Jezus tevoorschijn komt. Hetzelfde overkomt Maria, als op deze manier onderzoek naar haar wordt gedaan. In plaats van haar te ontmantelen en haar te ontdoen van alle interpretaties de eeuwen door ben ik benieuwd geraakt naar de betekenis van Maria voor mensen.

Bidden tot Maria

In mijn eerste gemeente in Brabant leidde ik maandelijks een oecumenisch gesprekskring voor ouderen. De rooms-katholieke deelnemers lieten regelmatig weten dat ze van de Bijbel geen verstand hadden. Daar waren ze niet mee opgegroeid, zoals de protestanten. Waar ze wel met hart en ziel over konden praten was Maria. Toen het gesprek op het thema bidden kwam, zei één van de vrouwen: "De

beste plek om te bidden is Lourdes!" Daar kon je het beste bidden tot Maria. In de oren van de protestantse ouderen was dit onbegrijpelijk. Dat was van hun gezichten af te lezen. Voor mij een goede aanleiding om verder te vragen. Wat was dat toch met Maria en bidden? Haarfijn werd me uitgelegd dat het gebed tot Maria te vergelijken is met de vraag van een kind. Als je echt iets gedaan wilde hebben, stelde je die vraag niet aan je vader, want die was te streng en te strikt, maar ging je naar je moeder. Zij zou het wel zo plooiën dat vader ermee in zou stemmen.

Zo werkt het ook met Maria. Je bidt tot haar omdat God de Vader veel te ver weg is, te afstandelijk, te groot en te machtig. Daar durf je als gewone gelovige niet zomaar tegen te bidden. Via Maria, de vrouw, de moeder, de mens, die is zoals jij, durf jij je wel uit te spreken.

Afstanden overbruggen

Deze benadering van Maria raakte iets in mij. Ik leerde op een andere manier naar haar te kijken. Ze werd voor mij veel meer de vrouw die afstanden kan overbruggen tussen wat hoog in de hemel lijkt en het leven hier en nu. Door haar zo te zien, als een overbrugger, raken de per definitie onbereikbare idealen waarmee ze behangen is op de achtergrond. Hoe meer ik naar haar kijk, hoe meer ik ben gaan zien dat zij zichzelf aanpast aan alle tijden en culturen. Overal duikt zij op in steeds weer een andere mantel. Nadat zij vooral de drager was van beteke-

De vrouw die afstanden kan overbruggen tussen wat hoog in de hemel lijkt en het leven hier en nu.

nissen die theologen haar oplegden, zien wij Maria de laatste twee eeuwen steeds meer als muze van beelden- de kunstenaars, die haar losweken van kerk en theologie en met steeds nieuwe en verrassende betekenissen bekleeden.

Dit laat zien dat Maria nog steeds van betekenis is. Ze is dat niet alleen voor de cultuur en kerk, maar ook voor mij persoonlijk. In mijn eigen werk als predikant en zeker in de afgelopen jaren als pionier, heb ik gemerkt dat de kern van mijn werk is God dichtbij mensen brengen. De God, die hoog in de hemel, ver weg en vaak voor verouderd wordt versleten, dichtbij te halen en tot spreken te brengen in de actualiteit van het gewone dagelijkse leven. Natuurlijk is Jezus het ultieme gezicht van God met ons, en is Jezus bij uitstek voor mij degene, die mij inspireert in mijn werk.

Maar er wordt ook iets in mij geraakt, dat alleen Maria oproept, dat door haar wordt overbrugd.

Juist omdat ze vrouw is, moeder is, en antwoord geeft op haar roeping, slaat ze een brug naar mij in mijn lichamelijkheid als vrouw, (stief)moeder en volgeling van Jezus. Ze nodigt mij als het ware uit om in mijn concrete situatie antwoord te geven op het evangelie, de blijde boodschap van God, die zo van mensen houdt, dat Hij zichzelf geeft als mens.

Juist de onmisbare rol van Maria in het evangelie, dat ze geroepen is en daar positief antwoord op geeft, geeft ruimte om mijn eigen levensverhaal en mijn roeping in te laten voegen in de beweging van mensen onderweg met hoop in hun hart, iets te ontdekken van een glimp uit de hemel en de liefde die mensen draagt. ■

**Ds. Janneke Nijboer** is missionair specialist in de Protestantse Kerk en voorzitter van de Oecumenische Vrouwen-synode.





Zij keek mij aan en hield me  
in de gaten. Troostvol.  
Bemoedigend.

### Ineke van Middendorp-Sonneveld

Maria is een wonderlijk geschenk.  
Of is zij vooral ingezet om het belang  
van de heersende kerk te dienen?

## Zingen met Maria

In 1989 werd ik als predikant verbonden aan de Hervormde Gemeente van Terwolde/De Vecht. Deze gemeente was jarenlang bezig met het plan om de historische dorpskerk van Terwolde te restaureren. Er werd gewerkt aan de muurschilderingen. Zes apostelen waren inmiddels tevoorschijn gehaald, met als laatste Petrus. Er wachtten er nog twee. Men vroeg zich af welke apostelen dat konden zijn. Ik keek aandachtig naar de contouren van de afbeelding waaraan op dat moment gewerkt werd en zei: *'Het lijkt me een vrouw...'* Het was een opmerking die door de mannen niet serieus genomen kon worden. Maar het duurde niet lang of ook zij zagen het. Het was Maria, met op de arm het Christuskind. En de laatste afbeelding stelde Christus voor.

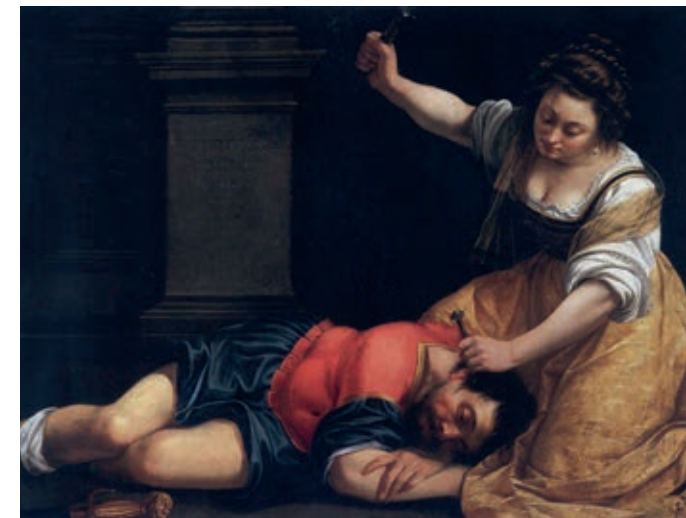
Voor mij was de verschijning van Maria in de door mannen gedomineerde kerk een wonderlijk geschenk. Als ik als voorganger in de gemeente 's zondags op de preekstoel stond in de nieuw gerestaureerde kerk, keek zij mij aan en hield me in de gaten. Troostvol. Bemoedigend. Zij is de vrouw die de gemeente voorgaat met haar lofzang, die weet en zingt van bevrijding, van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.

Maria. Wie was zij en wat is er in de loop der eeuwen in de Kerk van haar geworden? Dat is een ingewikkelde vraag, waarbij de antwoorden

(Afbeelding is niet afkomstig uit genoemde kerk)

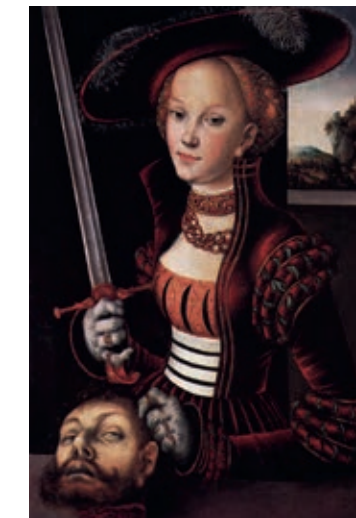
alle kanten op zullen gaan. Want het hangt van de context af, zowel de context waarin Maria in de Bijbel ter sprake komt, als ook van de situatie waarin de kerken hun beelden over Maria ontwikkelen. In de kerken spelen belangen en (on)machtsposities van verschillende groepen mensen, waardoor bepaalde aspecten, beelden en dogma's gepropageerd of juist verdonkere- maand worden. Zo schrijft Yosé Höhne Sparboth dat *'Maria Koningin opkwam toen de Kerk keizerlijk werd, Maria Maagd toen het priestercelebaat tot wet werd en Mater Dolorosa in tijden van pest en oorlog'*. In protestantse kerken speelt Maria meestal een kleine rol, omdat in de Bijbel weinig over haar wordt verteld. In de vrouwenkerk krijgt Maria een duidelijk plek, omdat zij een strijdbare vrouw is en als een rolmodel wordt gezien.

In de Bijbelse traditie wordt over Maria met name verteld rond de verwekking en de geboorte van Jezus: de engel Gabriël komt tot Maria en kondigt haar de geboorte van haar zoon Jezus aan (Lucas 1, 28). Daarna reist Maria naar Elisabeth, die op hoge leeftijd ook zwanger is. Elisabeth zegt tegen Maria: *'De meest gezegende ben je van alle vrouwen, en gezegend is de vrucht van je schoot'*. Maria begint te zingen. Een profetie. Een psalm. Een loflied over de nieuwe, bevrijde wereld, die zal aanbreken. Machtverhoudingen zullen worden omgekeerd. *'Heersers stoot hij van hun troon, en wie gering is geeft Hij aanzien. Wie honger heeft*



*overlaadt hij met gaven, maar rijken stuurt hij weg met lege handen'.*

Fokkelien van Dijk-Hemmes heeft dit verhaal over Maria in verband gebracht met de verhalen over de vrouwen in het Oude Testament, die ook *'gezegende onder de vrouwen'* werden genoemd. Als eerste vrouw is dat Jaël, in het lied van Debora (Richteren 5, 24). Het is één van de oudste teksten van de Bijbel. Het is de tijd dat Kanaänitische stadsvorsten enkele Israëlitische stammen belagen. Het lied van Debora bezingt de overwinning van Israël, en de wijze waarop Jaël de strijd heeft weten te beslechten door de legeraanvoerder Sisera haar tent in te lokken, hem te drinken te geven en daarna te vermoorden door een tentpin door zijn hoofd te jagen. Debora zingt over haar: *'Gezegend boven de vrouwen worde Jaël, de vrouw van Cheber de Keniet, boven de vrouwen gezegend'*. De tweede vrouw is Judith. Het boek Judith is waarschijnlijk geschreven rond de eerste eeuw voor Christus. Het verhaalt van de mooie, vrome weduwe Judith, die de moed heeft zich op een listige manier in het vijandige kamp te wagen. Het komt zo ver dat de vijand Holofernes zich in haar tent verliest en zich dronken drinkt. Judith pakt Holofernes' zwaard, slaat hem het hoofd af, neemt het mee in een mand en brengt het bij de Israëlieten. Zij wordt dan door de oudste Ozias toegesproken (Judith 13, 18): *'Gezegend bent u door de allerhoogste God, gezegend boven alle*



*vrouwen op aarde'*. De thema's zijn: onderdrukking van het volk door de vijand, en de bevrijding die God aan zijn volk bewerkt. Zoals met de uittocht uit Egypte, met die wonderlijke weg door de zee, waardoor Israël ontkwam en de vijand de dood vond. En Mirjam zong haar lied, haar lofzang voor God.

Maria is de moeder van Jezus. Zij is een meisje uit Nazareth in Galilea. Het is oorlogstijd. Romeinse soldaten trekken plunderend rond en houden huis. Werd zij verkracht? Ze raakt zwanger. Bij alles wat haar gebeurt, weet zij zich kind van God, en gaat met opgeheven hoofd de weg die zij moet gaan. Maria staat ingebed in de grote heilsgeschiedenis van Israël. Zij is het onderdrukte, vernederde Israël, onverschrokken en strijdbaar als Jaël en Judith. En zij is de kerk van arm gemaakte mensen, die zingt en uitkijkt naar bevrijding, naar vrede en gerechtigheid voor iedereen, voor alle volkeren en voor heel de schepping. Dat wij met haar instemmen! En het zal geschieden: een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. ■

**Ineke van Middendorp-Sonneveld** is predikant buiten dienst in de Protestantse Kerk Nederland (PKN)

- Maria Bezinning 59, Raad van Kerken 2019
- Fokkelien van Dijk-Hemmes: De dubbele stem van haar verlangen, pag. 91 - 112
- Paul Verhoeven, Jezus van Nazaret
- Johan de Boose, Het vloekhout



# Ambt uit de branding

Jan van der Steen

'Dat de vrouw een mens is', luidt de openingszin van het boekje *De vrouw – haar natuur, verschijningen en bestaan*, geschreven door prof. dr. F.J.J. Buytendijk, in zijn tijd een oorspronkelijke en veelzijdige geest met een brede belangstelling. Het boekje beleefde vele herdrukken. Nu lijkt deze openingszin afkomstig uit de prehistorie. In 1951 was hij revolutionair. Buytendijk correspondeert met Simone de Beauvoir, de vrouw die het baanbrekende boek *De tweede sekse* schreef. Zij schrijft: 'Het probleem van de vrouw is altijd een probleem van de man geweest'. In de vijftiger jaren van de vorige eeuw kwam de vraag op of de ambten opengesteld konden worden voor vrouwen. De weg van het zoeken naar een antwoord op die vraag is lang geweest. Niet ieder stond te juichen. Gelovigen werden in verlegenheid gebracht. De vraag deed pijn. Enkelen verlieten de kerk. Op deze lange weg is aan gelovigen van binnen onze kerk en van buiten – van rooms-katholiek tot orthodox, van anglicaans tot protestant - om wijze raad en advies gevraagd. Heftige gesprekken leverde dit soms op. Voor sommigen is deze weg als een onnodig oponthoud ervaren. De gesprekken getuigden aan de andere kant van een grote zorgvuldigheid en respect voor hen die de toelating van de vrouw tot het ambt een



Grete Verheij, eerste vrouw in onze kerk tot priester gewijd.

stap te ver vonden. Op 31 oktober 1998 werd de zogenaamde bijzondere Synode gehouden, die positief adviseerde over de toelating van de vrouw tot het ambt. In de herderlijke brief van 24 augustus 1999 met als titel 'Ambt in de branding' legden de bisschoppen Antonius Jan Glazemaker en Jan Lambert Wirix verantwoording af van hun besluit om over te gaan tot de priesterwijding van vrouwen en schrijven: 'Een overweldigende meerderheid brengt een positief advies uit met een oprecht besef van saamhorigheid met hen die een andere mening hebben. Dit advies is een bemoediging voor het bestuur van de kerk en de wijdingskandidaten.'

Terug in de branding?

Op 18 september 1999 werd diaken Grete Verheij als eerste vrouw in onze kerk tot priester gewijd. Acht vrouwen zouden haar volgen. In november werd Loes Berkhout tot diaken gewijd. De wijding van de vrouw in onze kerk staat in een breder perspectief. In de laatste vijftig jaar heeft

over de hele breedte van de samenleving een wisseling van het denkkader plaats gevonden. Beroepen en ambten die voor de eeuwigheid bestemd leken voor het mannenvolk, worden nu bekleed door vrouwen, van soldaat tot rabbijn, van astronaut tot arts. De wijding van de vrouw tot priester in onze kerk past naadloos in deze reeks.

Het ambt is inmiddels uit de branding van de wijding van de vrouw tot het priesterambt. Misschien is na twintig jaar de tijd rijp voor de volgende stap: de wijding van een vrouw tot aartsbisschop van Utrecht. Het ambt gaat terug in de branding en gaat spannende tijden tegemoet. ■

- Ambt in de branding, *Herderlijke brief van de bisschoppen van de OKKN bij het besluit tot het openstellen van het ambt voor vrouwen*, 1999.
- Rachel Reedijk, Van aartsmoeder tot astronaut, *Tenachon* 42 (2019)
- Buytendijk, F.J.J. *De vrouw: haar natuur, verschijningen en bestaan: een existentieel-psychologische studie*, Utrecht 1971.

We legden de vijf laatst tot priester gewijde vrouwen vijf vragen voor.

Erna Peijnenburg, 51 jaar, getrouwd. Pastoor van Almaar, rector van Mijdrecht, studentenpastor van het bisdom Haarlem. Gewijd in 2013.

## Ambt uit de branding: Erna Peijnenburg

Hoe heb je je roeping ervaren? Toen ik in de rooms-katholieke kerk begon als pastoraal werkster, wist ik al dat ik het liefst priester zou willen worden. Maar omdat het 'gewoon niet kon', heb ik dat verlangen lang zo diep mogelijk begraven. Toen ik de oud-katholieke kerk ontdekte, leek dit verlangen niet langer onmogelijk en kwam het met alle kracht terug, als een deur die niet meer dicht te krijgen is. Ik móest gewoon die weg gaan om erachter te komen of dit in mijn leven waarheid zou kunnen worden. Tot aan het moment van mijn wijding en zelfs daarna nog durfde ik het niet goed te geloven... Gelukkig bleef het priester zijn niet zo uitermate wankel als in de eerste tijd na mijn wijding (dat kwam mijn functioneren niet ten goede!), maar verwonderd en zeer gelukkig hierover zal ik altijd wel blijven.

Wat is het meest bizarre waar je tegen aangelopen bent? Dat ik als priester door een aantal van mijn voormalige collega's – priesters uit de rooms-katholieke kerk - serieuzer werd genomen dan toen ik nog als pastoraal werkster met hen samenwerkte. Ineens was ik als priester, hoewel overgestoken naar een andere kerk, blijkbaar 'one of the guys'. Heel apart.

Beschouw je je vrouw zijn als een meerwaarde?

Dat ik als vrouw priester mag zijn, ervaar ik nog elke dag als iets heel bijzonders. In de weg die ik daarin gegaan ben, heb ik persoonlijk iets van Gods grootheid en liefde mogen ervaren, en van geleid worden ook. Op de vraag of vrouwen ook geroepen kunnen worden om priester te zijn, kan ik uit ervaring antwoorden, dat dat blijkbaar kan. Vraag niet hoe of waarom! Het voelde en voelt als de bedoeling met mij. Ik zie dat als van grote betekenis, niet voor mij alleen, maar voor vrouwen in het algemeen.

Met wat voor beeld zou je je priesterschap typeren?

Als iemand die niet in de weg loopt! Als rooms-katholiek pastoraal werkster zei ik wel eens gekscherend dat ik vooral goed was in de weg lopen, met name in vele diensten waarop ik dan nog net wel bij het altaar aanwezig mocht zijn, maar vooral niks mocht doen... Geheel los daarvan ontdekte ik in het priester-zijn het belang van het dienend niet in de weg lopen. Veel minder dan vroeger komt het aan op mijn eigen creativiteit en devotie bij het maken van gebeden. Ik voeg me in bestaande rituelen, bestaande



woorden. Dat heb ik moeten leren! Nu ik eenmaal ben wat ik eerst nooit mocht om wie ik ben, doet gek genoeg wie ik ben er minder toe. Ik ervaar mezelf als dienaar die soms de genade mag ontvangen iets goeds te kunnen doen in de relatie tussen God en een mens. Ik ervaar daar een diep ontzag voor. En daarbij moet je vooral niet in de weg lopen.

Wat heb je met Maria?

Ik word geraakt door wat er over haar in Lucas te lezen valt, en daarnaast ook door oprechte Maria-devotie van mensen, die ik zelf niet zo heb.



Marieke Ridder, 50 jaar, getrouwd.  
Geestelijk verzorger ziekenhuis  
Tergooi in Hilversum en Blaricum.  
Gewijd in 2014.

## Ambt uit de Branding: **Marieke Ridder**

Hoe heb je je roeping ervaren?

Het was primair een roeping tot onze katholieke kerk, waaraan ik geen weerstand kon bieden. Dat heb ik wel geprobeerd. Ik werd gewaardeerd in de PKN als predikant-geestelijk verzorger, dus wat zou ik me op de hals halen? Ik vreesde mensen teleur te stellen. Een tijd dacht ik: "Ik ga niet naar een oud-katholieke viering, want dan kan ik er niet meer onderuit." Toen ik toch ging, begreep ik veel niet en aarzelde ik over boordjes en de hiërarchie. Maar ik werd zoals ik voorvoeld had diep geraakt, door de eerbied, de schoonheid en het niet meer weg te rationaliseren geloof in Christus' aanwezigheid. Ik voelde me getrokken, geroepen, en moest daar iets mee. Ik werd gastlid en studeerde aan het seminarie. De beslissende stap zette ik pas na vele jaren en gesprekken. Ik was vijftien jaar predikant, en ik huiverde ervoor geen ambtsdrager meer te zijn. Hoe dankbaar was ik voor mijn diaken- en priesterwijding in 2014! Nu wérk ik als geestelijk verzorger, maar bèn ik priester. Ik heb allerlei taken in de kerk en mag gelukkig geregeld voorgaan in eucharistievieringen in het ziekenhuis in Hilversum en in parochies.

Wat is het meest bizarre waar je tegen aan gelopen bent?

Als het niet persé 'bizar' hoeft te zijn, denk ik aan momenten die me deden lachen en allemaal met



uiterlijkheden te maken hebben. Ik denk aan de demente protestantse man, die mij in het verpleeghuis een hand gaf na de viering en, kijkend naar mijn groene kazuifel, zei: "Wat een mooi jurkje hebt u aan, dominee!" Aan het verschijnsel 'amict', een halsdoek met lange lintjes voor onder de albe, die ik niet om mijn boezem wens te knopen. En aan altijd behulpzame misdienaars, die opeens aarzelden: moesten ze naast de stola ook dat lange haar schikken?

Beschouw je je vrouw-zijn als een meerwaarde?

Ja zeker. Een vrouwelijke geestelijke is een verrassing die ontwapent, die mensen even van hun à propos brengt en hen opent voor een gesprek. Dat geldt voor mannen en voor vrouwen. Ik betwijfel of mijn mannelijke collega-geestelijk verzorgers evenveel horen over de problemen van vrouwen in hun relatie, over de schaamte om incontinentie en over seksualiteit. Rooms-katholieke patiënten worden opvallend vaak blij van mij: "Dat zou bij ons ook moeten kunnen."

## Een verrassing die ontwapent

Met wat voor beeld zou je je priesterschap typeren?

Een berggids. Iemand die de zwaksten bemoeidigt. Iemand met iets meer kennis, die vertrouwen geniet als leider. Maar ook iemand die net als de groepsleden de weg zoekt en de moeite, schoonheid en bedreigingen van het leven ervaart. Die afhankelijk is van zowel de anderen als van God.

Wat heb je met Maria?

Ik zing heel graag het Magnificat met de antifoon uit Gezangboek 293: '... want geweldig is mijn God'. Ik ben niet naar Maria, maar naar mijn tante en oma vernoemd. Ik nam de vrijheid als naamheilige Maria Magdalena te kiezen. De Heer noemde haar naam en zij mocht verkondigen!

Helen Gaasbeek, 38 jaar,  
alleenstaand. Pastoor van Leiden.  
Gewijd in 2016.

## Ambt uit de Branding: **Helen Gaasbeek**

Hoe heb je je roeping ervaren?

Het heeft voor mij te maken met iets wat je overvalt, een zaak van het hart. In de vijfde klas van de middelbare school voelde ik een onbegrijpelijke aandrang theologie te gaan studeren en voorganger te worden. Ik wilde dat helemaal niet en ik koos voor geschiedenis. Het gevoel bleef echter en na enige tijd en diverse gebeurtenissen heb ik eraan toegegeven en ben van studie gewisseld. Al snel daarna kwam een nieuw facet: de oud-katholieke kerk en het priesterschap. Het overviel me. Jarenlang liep ik er omheen of misschien wel voor weg, maar uiteindelijk volgde ik ook hier mijn hart.

Wat is het meest bizarre waar je tegen aan gelopen bent?

Bizar is misschien niet het juiste woord, maar ik werd diep geraakt door de wijze waarop ik op de Filippijnen als priester geaccepteerd en gerespecteerd werd. Ik was vrouw en priester en dat was de normaalste zaak van de wereld! Om dat te ervaren moest ik dus eerst 10.000 kilometer reizen... Er wordt volgens mij soms te luchtig gedaan over de acceptatie van de vrouwelijke priester. Er is gelukkig veel sympathie en openheid, maar ik word toch ook geregeld gezien als een exotische rareiteit. Er is enerzijds acceptatie



en nieuwsgierigheid, maar anderzijds ervaar ik ook weerstand en onbegrip.

Beschouw je je vrouwzijn als een meerwaarde?

Het brengt een andere waarde, een aanvullende waarde. Het maakt het beeld meer compleet denk ik. De inclusiviteit van Gods liefde, die de hele mensheid omvat, komt er beter mee tot uitdrukking.

Met wat voor beeld zou je je priesterschap typeren?

Ik zie mijzelf als reisgenoot. Ik ben een gelovige tussen de gelovigen en probeer net als de andere gelovigen de navolging van Christus vorm te geven. Als priester ben ik ook een 'tegenover' met de opdracht om anderen voor te gaan, open te staan voor de manier waarop hun reis verloopt, ondersteuning te bieden, met hen stil te staan of een route te zoeken. Die twee aspecten zijn nauw verbonden. Dat brengt veel, soms is het zwaar, maar bovenal ervaar ik het als bijzonder.

## Naast sympathie ook weerstand en onbegrip

Wat heb je met Maria?

Toen ik in de oud-katholieke kerk binnenkwam, werd er onder andere (nog) vaak gezegd dat het een kerk was zonder paus en zonder Maria. Dat stoorde mij. Natuurlijk is Maria er wel, prominent zelfs! Er wordt vaak verteld wat we niet van Maria vinden, maar wat vinden we dan wel? Met die vraag hoop ik me nog meer bezig te houden. Voor mij geeft Maria een krachtig voorbeeld van overgave, dat inspireert. Haar 'mij geschiede naar uw woord' vind ik ontroerend. In haar kon God mens worden en daar ligt ook een opdracht voor ons: God mens te laten worden, door zelf steeds meer te worden zoals we bedoeld zijn, geschapen naar Gods beeld.



Leonie van Straaten, 57 jaar, getrouwd, drie kinderen. Assisterend-pastoor van Eindhoven, studentenpastor aan het Oud-Katholiek Seminarie. Gewijd in 2017.



## Ambt uit de Branding: Leonie van Straaten

Hoe heb je je roeping ervaren?

Al meerdere decennia was ik liturgisch actief in de oecumenische gemeenschap De Hooge Berkt. Ik werd ervoor gevraagd, zo eenvoudig begint voor mij 'roeping'. Een roep van buitenaf: "Wil jij ons voorgaan, een overweging houden?" Ik deed het met lichte nervositeit en een diepe vreugde om in dit 'heilig dienstwerk' te mogen meedoen. Tegelijkertijd was er een verlangen in mij om de zegen te ontvangen. Dit innerlijk verlangen naar 'handen op mijn hoofd' ervoer ik als de binnenkant van mijn roeping.

Wat is het meest bizarre waar je tegen aan gelopen bent?

Niet lang na mijn wijding mocht ik één van onze bisschoppen assisteren. Na de communie ruimde ik het altaar af en toen stond ik met twee kelken waar nogal wat wijn in zat. Niemand lette op mij, dacht ik, en ik wist niets beter te doen dan die kelken zelf leeg te drinken die geheiligde gaven kon ik toch niet zomaar laten staan? Het was absurd, want voor de lunch, maar enfin, zo ging het. Toen ik na de viering bij de lunch kwam, vroeg een van de collega's met een brede grijns: "Kun jij nog wel recht lopen?" Het was dus niet onopgemerkt gebleven... We konden er hartelijk om lachen en hij heeft me meteen

ingewijd in de mogelijkheid om de gaven na afloop gezamenlijk op te maken. Lang leve de collegialiteit!

Beschouw je je vrouw-zijn als meerwaarde? 'Mens, durf te leven!' is eigenlijk het antwoord op de vraag of ik mijn vrouw-zijn als een meerwaarde beschouw. Ik ben geen priester geworden omdat ik een vrouw ben of op wil komen voor gelijke rechten tussen mannen en vrouwen in de kerk. Ik ben priester geworden omdat ik hier als mens naartoe groeide, leerde vertrouwen dat het mijn roeping was.

Het is mijn ervaring dat mannen en vrouwen elkaar aanvullen met heel eigen kwaliteiten, maar voor mij heeft dit meer met mannelijk en vrouwelijk te maken dan met man/vrouw zijn. Kortom: ik beschouw de diversiteit binnen de geestelijkheid als een echte meerwaarde.

Met wat voor beeld zou je je priesterschap typeren?

Ik word soms de dansende priester genoemd en eigenlijk vind ik dat wel een mooi beeld. Niet alleen omdat ik dansen combineer met Bijbelverha-

## Ik ben geen priester geworden omdat ik een vrouw ben

len, maar omdat dansen betekent dat ik in beweging ben en blijf. Dat het in het priesterschap gaat om geest én lichaam, hart én handen. Dat de schoonheid ervan ook de kwetsbaarheid in zich draagt, dat ik voorga én volg, dus altijd ook deel van een geheel ben.

Wat heb je met Maria?

De belangrijkste verbinding die ik met Maria heb is via het Magnificat. Heel vaak zingt in mij '... maar wie ben ik dat Gij mij hebt gevraagd'. Met het Magnificat troost zij mij, want wat is het klein wat ik kan doen, én ze zet me in het grote perspectief van het komende Koninkrijk, waar recht en gerechtigheid, liefde en waarheid het zullen winnen van macht en ego's. Maria toont in haar lied de eenvoud, de bescheiden beschikbaarheid én de urgentie om groot te denken, te dromen en op te staan voor die droom. Zo inspireert zij mij.

Jutta Eilander-van Maaren, 39 jaar, getrouwd, drie kinderen. Docent praktische theologie en promovendus aan het Oud-Katholiek Seminarie. Gewijd in 2017.

## Ambt uit de branding: Jutta Eilander-van Maaren

Hoe heb je je roeping ervaren?

Mijn roeping heb ik ervaren als gebeurtenissen, vragen, toevalligheden, die je allemaal een bepaalde kant op laten gaan, die je je kwaliteiten laat aanspreken die je hebt en die je deze kwaliteiten laat inzetten voor de mensen om je heen. Geroepen, door de kerk, door de mensen om je heen, door God, om als pastor betrokken te zijn op de gemeenschap, op dit deeltje van het volk van God, om naar je beste kunnen voor te gaan in de liturgie, om mensen bij te staan met woord, daad en sacrament. Dat vormt voor mij de kern; je staat daar als verbeelding van iets wat is groter is dan jezelf, maar je staat er ook als jezelf; dat is het gereedschap dat je tot je beschikking hebt. Betrokken en nabij zijn vormen voor mij kernwoorden; laten zien dat God betrokken en nabij bij de mensen is, zelf betrokken en nabij zijn en de leden van de gemeenschap dat naar elkaar laten zijn.

Wat is het meest bizarre waar je tegen aan gelopen bent?

Het wekt bij veel mensen nog steeds verwarring en verbazing op om vrouwelijke voorgangers te zien. "Jullie kerk heeft dus priesters?" hoor ik wel eens. En hoewel ik niet tegen lange, wapperende kleding ben, past de term priesteres toch

niet echt bij me. Omdat het ook nog steeds voor scheiding zorgt (bepaalde projecten in de oecumene zijn gestopt sinds ik er als vrouwelijke priester bij betrokken dreigde te raken), voelt het soms ook ongemakkelijk. Je bent altijd in een positie van uitersten - of "Wat fijn dat het bij jullie kan", of "Jij en je soortgenoten zijn de bron van alle kwaad" - in uitersten benoemd. Dat betekent dat het bijna nooit gewoon over jezelf als professional gaat, alleen over je vrouw-zijn. En dat is eigenlijk toch wel uitermate bizar. Ik zou het graag eens ergens anders over hebben.

Beschouw je je vrouw-zijn als een meerwaarde?

Vrouw-zijn is geen meerwaarde, of minderwaarde, het is gewoon wie je bent. Je bent aan het werk als jezelf, met je plus- en minpunten, met je eigen ervaringen. Soms kan het helpen als iemand makkelijker met een vrouw dan met een man praat, meestal maakt het niet uit. Het is prettig om zowel mannen en vrouwen als voorgangers te hebben.

Met wat voor beeld zou je je priesterschap typeren?

Voor mij is het belangrijk dat je niet losgekoppeld van de wereld bent als priester. We leven in deze tijd, met de vragen van deze tijd en met de mo-



## Maria als voorbeeld van de wijze waarop mensen 'ja' kunnen zeggen

gelijkheden en uitdagingen van deze tijd. Je staat als priester naar mijn idee met twee voeten op de grond, al dan niet met een kind aan je been, je handen naar de mensen om je heen en je hoofd naar de hemel.

Wat heb je met Maria?

Maria is belangrijk als moeder van Jezus. Als voorbeeld van de wijze waarop mensen 'ja' kunnen zeggen en als voorbeeld van de wijze waarop God werkt, met en door gewone mensen. Het is altijd goed dat te blijven onthouden.



De revolutionaire Mariadevotie op de Filippijnen

## Onze Lieve Vrouwe van Balintawak

Maria wordt vaak voorgesteld als nederig en volgzaam. Onze zusterkerk op de Filippijnen kent echter een revolutionaire Mariadevotie. Hun Lieve Vrouwe van Balintawak speelde een cruciale rol in de Filipijnse onafhankelijkheidsstrijd en is een blijvend symbool van kracht en bevrijding.

### Mariefe Revollido

(vertaling: Kees de Wildt;  
redactie en kadertekst: Marco Derks)

De Mariadevotie vormt een centraal element in de spiritualiteit en kunst van katholieke en orthodoxe kerken. Deze devotie inspireert kunstenaars tot prachtige schilderijen van Maria en dichters zingen haar lof in ontroerende poëzie. Bij zowel vrouwen als mannen roept zij liefde en eerbied op. Ze is overal aanwezig en haar veelzijdige symboliek voedt de verbeelding van het volksgeloof. In tijden van moeite en lijden wenden christenen zich steeds opnieuw tot haar en putten hoop en moed uit de Mariadevotie.

In verschillende tijden en culturen heeft de kerk het beeld van Maria gebruikt als model voor het opnieuw belichamen van de liefde voor God en de meeste katholieke kerken richten zich steeds opnieuw tot haar. Onbewust vormen gewone gelovigen zich in iedere tijd een beeld van Maria dat aansluit bij hun eigen ideaal van gebed en geloof. De volksvroomheid weerspiegelt steeds het traditionele geloof in de rol van Maria in geloof en leven.

De Iglesia Filipina Independiente (IFI), de Filipijnse Onafhankelijke Kerk, kent een inheemse Maria. Deze *Birhen sa Balintawak* (Onze Lieve Vrouwe van Balintawak) is een van de beelden van Maria die verankerd liggen in de Filipijnse historische en culturele identiteit. Ze weerspiegelt de nationalistische erfenis en spiritualiteit als uitdrukking van

haar geloof in God en haar liefde voor het land. Onze Lieve Vrouwe van Balintawak heeft gezorgd voor een blijvende toewijding van de IFI-gemeenschap, in een periode van onderdrukking, onrecht en marginalisering van het *Inang Bayan* (moederland).

### Het traditionele beeld van Maria

Sinds de oprichting van de IFI tot het begin van de jaren dertig van de twintigste eeuw beschouwden gelovigen de Kerk als een belangrijk onderdeel van het volksleven. Zij zagen priesters en hogere kerkelijke gezagsdragers als een aanvulling op het wereldlijk gezag. Gezamenlijk moesten deze het volk leiden naar de vreugdevolle dag van vrijheid, onafhankelijkheid en overvloed (*kalayaan, kasarinlan at kasaganaan*). In de strijd om de bevrijding van het Filipijnse volk en in het verzet tegen de onderdrukkende en uitbuitende kanten van de buitenlandse overheersing zette men christelijke symbolen, beelden en andere vormen in.

Een van de religieuze symbolen met een blijvende kracht die de katholieke traditie hierbij inbrengt, is de Heilige Maagd Maria. Vooral voor vrouwen blijft zij een ambigu symbool van de passieve deugden van onderwerping, nederigheid en volgzaamheid die op haar zijn geprojecteerd. Vaak wordt ze voorgesteld als zachtmoedig, schuch-



Armen en achtergestelden zoeken in Maria een kracht die hen helpt grip op hun leven te krijgen.

ter, onderdanig en kuis, met neergeslagen ogen en een berustende blik. Dat beeld wordt zowel vrouwen als mannen voorgehouden als voorbeeld van vroomheid. Dit is een cultuur die Filipijnse vrouwen en mannen vaak als overheersend en dwingend ervaren. Dit beeld is blijven bestaan. Vooral van vrouwen wordt verwacht dat zij zich hieraan onderwerpen en het karakter vertonen van de traditionele katholieke Mariafiguur.

### Onze Lieve Vrouwe van Balintawak

Vrouwen en mannen uit de IFI, vooral de armen en achtergestelden, zoeken in Maria echter een kracht die hen in staat stelt grip op hun leven te krijgen. Zij geeft hun het gevoel dat er iemand bij hen is die met hen meetrokt en hen niet in de steek laat. Iemand die hun hoop geeft, hoe moeilijk en ellendig hun levensomstandigheden ook zijn. Zij hebben een ander beeld van Maria ontdekt: de Onze Lieve Vrouwe van Balintawak. Deze totaal andere Mariafiguur dient als kritiek op de middeleeuwse katholieke symboliek die op haar is geprojecteerd.

Het beeld van Onze Lieve Vrouwe van Balintawak wordt beschouwd als een van de vroegste nationalistische religieuze symbolen uit de geschiedenis van de strijd voor onafhankelijkheid binnen de IFI. Deze devotie heeft zowel bij kerkleden als bij geestelijken een bewustzijn op gang gebracht dat



## IFI

De Filipijnse Onafhankelijke Kerk (IFI) is in 1902 ontstaan uit de Rooms-Katholieke Kerk en telt naar schatting 6-8 miljoen leden. De informele naam 'Aglipayan Church' dankt de IFI aan haar eerste 'Supreme Bishop', Gregorio Aglipay. Sinds 1965 is er kerkelijke gemeenschap met de Oud-Katholieke Kerken van de Unie van Utrecht. Het voor Europese begrippen opvallend positieve gebruik van de term 'nationalisme' hangt samen met de geschiedenis van Spaans kolonialisme en Amerikaans imperialisme, en heeft ook juist een inclusieve betekenis. Net als veel protestantse kerken komt de IFI namelijk op voor armen en minderheden in de Filipijnse samenleving. Regelmatig uiten ze kritiek op het agressieve beleid van president Duterte. In november dit jaar werden ze door het Filipijnse leger bestempeld als een 'communistische terreurgroep' en daarmee feitelijk vogelvrij verklaard.



geleid heeft tot versterking van het beeld van de vrouw als een krachtig en integer persoon die de moed heeft op te staan en de eerste stappen te zetten op de weg naar vrijheid en gelijkheid. Een vrouw heeft waarde, is meer dan een zacht en mooi schepsel dat je moet beschermen, koesteren en verzorgen. Het vormt een overwinning op het beeld van de vrouw als iemand die zelf geen verstand, kracht of karakter heeft. In die periode kreeg ieder lid van de IFI een beeld bijgebracht van Onze Lieve Vrouwe van Balintawak als symbool van verandering en opkomen voor jezelf.

De Filipijnse onafhankelijkheidsstrijd Dit beeld van Onze Lieve Vrouwe van Balintawak is waarschijnlijk ontstaan toen twee vrijheidsstrijders in het huis van een andere vrijheidsstrijder verbleven. Een van hen had toen een droom waarin de Maagd Maria en het kind Jezus in boerenkleding aan hem verschenen.

In een artikel dat in 1915, kort voor zijn dood, in het dagblad *La Vanguardia* verscheen, vertelt Aurelio Tolentino, een dichter en zelf ook een *katipunero* [vrijheidsstrijder], dat een andere *katipunero* had gedroomd over Onze Lieve Vrouwe van Balintawak. Tolentino geeft daarin een duidelijke beschrijving van deze gebeurtenis:

"Op een nacht, toen Andres Bonifacio, Emilio Jacinto en anderen sliepen in het huis van Tandang Sora in Balintawak, droomde een van hen van een prachtige vrouw die een knappe jongen bij zich had. De vrouw leek precies op de beelden van de Maagd Maria in kerken, alleen droeg ze de nationale Filipijnse kleding, de *balintawak*. Het kind was gekleed in boerendracht, gewapend met een glimmende machete en riep: '*Kalayaan* (vrijheid)!' De vrouw kwam naar de dromer toe om hem ergens voor te waarschuwen. Toen hij wakker werd, vertelde hij zijn droom aan zijn kameraden. Met elkaar trokken zij daaruit de conclusie dat het een waarschu-

wing van de Maagd was om die ochtend niet naar Manilla te gaan. Gezamenlijk besloten ze nog wat langer in Balintawak te blijven. Later hoorden ze het nieuws dat de drukkerij van de *Diario de Manila*, waarin de *katipunan* [de Filipijnse revolutionaire beweging] was gefiltreerd, juist die dag door de Guardia Civil [de politie] was overvallen. Zonder deze waarschuwing door de Maagd zou Bonifacio samen met de anderen zijn opgepakt en geëxecuteerd, waardoor de revolutie voor onbepaalde tijd zou zijn uitgesteld." (Reynato 1979: 105)

In die droom is de Heilige Maagd Maria dus gekleed in de traditionele *balintawak* en ze heeft een knappe jongen in boerendracht bij zich, die net als een *katipunero* gewapend is met een machete. Beelden van Onze Lieve Vrouwe van Balintawak zijn vaak voorzien van een inscriptie: "*Ama ko, sumilang nawa ang aming pagsasarili.*" (Onze Vader, laat de dag van onze vreugdevolle onafhankelijkheid komen.) Dit is bijzonder want in de periode van het Spaanse kolonialisme en het Amerikaanse imperialisme geldt dit als een revolutionaire uiting. Het klassieke beeld van het zachtmoedige kind Jezus is hier getransformeerd tot een jonge revolutionair en Maria tot symbool voor het Filipijnse Moederland (*Inang Bayan*). Voor het Filipijnse volk, dat is toegewijd aan de traditionele katholieke devotie, wijkt dit beeld nogal af van het Europese aristocratische uiterlijk dat Maria daar doorgaans heeft.

### Symbool van bevrijding

Wat het verhaal van Onze Lieve Vrouwe van Balintawak symboliseert, komt voort uit de pijn en het verdriet van een heel land, zijn inwoners en de kerk. De droom vertegenwoordigt de bitterheid van dat moment, de bitterheid van een onderworpen land en volk. Het beeld uit de droom is niet egoïstisch of kleinzielig, niet wraakzuchtig of destructief. Het laat zelfs geen boosheid of woede zien. Maria treurt als een moeder om haar kind dat verdriet heeft en pijn lijdt. Diep in haar binnenste voelt ze dit verdriet knagen. Dat wak-



kert het vuur van het sluimerende verlangen naar vrijheid aan. Het is een symbool van de roep van de armen, de vrouwen, de kinderen en allen die strijden voor vrijheid en gerechtigheid.

De toewijding aan Onze Lieve Vrouwe van Balintawak wordt ook wel beschouwd als een symbool voor totale vrijheid, waardoor vrouwen Christus' offer en opstanding gaan verstaan. Dit beeld is erin geslaagd de traditionele passiviteit in twijfel te trekken waartoe vrouwen door eeuwen van kerkelijk onderwijs waren veroordeeld. Deze devotie heeft gezorgd voor een egalitaire en rationele visie op de vrouw, waardoor vrouwen veranderen in gelijkwaardige partners in de strijd



## Het klassieke beeld van het zachtmoedige kind Jezus wordt getransformeerd tot een jonge revolutionair en Maria tot symbool voor het Filipijnse Moederland.

voor de verwezenlijking van het nationale ideaal van onafhankelijkheid. Deze devotie moet vrouwen aanmoedigen en in staat stellen om voor zichzelf op te komen en de eeuwenoude leer van de Kerk te weerleggen die de lage status van vrouwen als een natuurlijk gegeven beschouwt en die zachtmoedigheid, gehoorzaamheid, stille zorg en dienstbetoon idealiseert als "christelijke deugden" voor vrouwen en niet voor mannen.

Een Filipijnse Maria Onze Lieve Vrouwe van Balintawak is uitgegroeid tot het zuiverst mogelijke beeld van een verlosserfiguur: een krachtige Mariafiguur die

opkomt voor mensen die onderdrukt en gemarginaliseerd worden, vooral vrouwen en kinderen.

Het is spannend en tegelijkertijd inspirerend om te bestuderen hoe Onze Lieve Vrouwe van Balintawak in deze tijd functioneert. We leven immers in een omgeving waarin de toewijding aan het beeld en de traditionele symboliek van de katholieke Maria in hoog aanzien staat. Die invloed op de religiositeit en devotie is diep verworteld in het Filipijnse bewustzijn. Het beeld van een Maria die passief, zachtmoedig, gehoorzaam en rein is, blijft diep aanwezig in de harten van Filipino's die aan Maria zijn toegewijd.

De vrouwen en mannen uit de IFI die zich toewijden aan Onze Lieve Vrouwe van Balintawak belichamen echter het beeld van een echte 'Aglipayaanse' Maria: een Filipijnse vrouw, die een moedig pleitbezorgster is van het verlangen naar een verandering die leidt tot werkelijke gelijkheid, vrijheid en vrouwenrechten. Een beeld van toewijding aan het leven in al zijn volheid. Het beeld van Onze Lieve Vrouwe van Balintawak is een symbool dat boven zichzelf uitwijst naar dat verlangen naar een beter leven. Ook als we dat misschien niet ten volle bereiken, blijft het iets waar we voortdurend naar moeten streven. *Pro Deo et Patria*, voor God en vaderland. ■

### Literatuur

- Kathleen Coyle, *Mary So Full of God, Yet So Much Ours*. Manila: Logos Publications, 2010.
- Reynato Ilet, *Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines 1840-1910*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1979.
- Apolonio Rancho, "One Hundred Years of the IFI." In: Fausto Gomez O.P. en Benedict Reyes (red.), *Theo Week 2000: Emerging Theological Themes*. Manila: University of Sto. Tomas Publishing House, 2001.
- Mario Varona, *Symbols in the Iglesia Filipina Independiente: an Interpretive Study*. Manila: University of the Philippines, 2002.

**Marie I. Revollido** werkt aan het Aglipay Central Theological Seminary, Urdaneta City, de Filippijnen



# Vrouwen zijn het kloppend hart van het religieuze leven

Al vanaf de Middeleeuwen spelen religieuze maagden een voornamelijk rol in de maatschappij. Het wordt hoog tijd dat deze vaderlandse Maria's een plek krijgen in de geschiedenis, betoogt kunsthistorica Evelyne Verheggen.

**Evelyne M.F. Verheggen**



In Amersfoort hangt in de oud-katholieke parochiekerk van de H. Gregorius een schilderij uit 1669 met de Annunciatie of Aankondiging van de geboorte van Christus, afkomstig uit het bezit van de oude schuilkerk Sint Joris op 't Zand. Het is geschilderd door Hendrick Bloemaert (1601/1602-1672), de oudste zoon van de Utrechtse meester Abraham Bloemaert. Het schilderij laat zien hoe Maria opschrikt vanwege een engel die haar de blijde boodschap brengt dat zij een zoon zal baren, die zij de naam Jezus moet geven. De engel houdt een lelietak vast, symbool voor Maria's maagdelijkheid. De encensering is die van een alledaags zeventiende-eeuws huiselijk tafereel: Maria geknield op haar bidstoel; rechts naast haar een lege stoel met in een rieten mandje haar handwerk, dat zij zojuist heeft onderbroken om te bidden met behulp van het boekje dat voor haar ligt. Linksachter zie je de vage contouren van een bed. We kijken hier tegelijk óók naar een Hollandse maagd, een klopje, dat tijdens het bidden en werken, in een visioen, een engel aanschouwt.

Maagden geïnspireerd door Bijbelse en heilige vrouwen

Vanaf de middeleeuwen verenigden vrouwen zich in verschillende gemeenschappen, zoals clarissen, cisterciënzers en begijnen. Ze vonden elkaar in de liefde voor de medemens en ze leefden kuis. Met toewijding, door onderwijs en zorg (caritas),

levend in armoede en in dienst van de vrede, droegen zij bij aan een betere wereld. Ze woonden ook om veiligheidsredenen samen in een hof of in huizen. Deze vrouwen voorzagen in hun sobere, eigen levensonderhoud, waardoor zij onafhankelijk konden opereren en zich studieus konden ontwikkelen. Hun (mystieke) huwelijksband met Christus gaf hun status; zij waren immers, net als Maria, middelares tussen Christus en de wereld. Maria werd naast – of in plaats van – Christus hun nieuwe rolmodel. Haar leven werd tot voorbeeld gesteld.

Maria's apocrief opgetekende leven navolgen werd net zo belangrijk gevonden als de navolging van Christus zelf. Er zijn veel voorstellingen van Maria's leven uit de zeventiende eeuw overgeleverd, op reeksen schilderijen, (devotie)prenten en borduurwerk op liturgisch textiel. Behalve Maria figureerden ook overige vrouwen uit het Nieuwe Testament en vele vrouwelijke heiligen als voorbeeld. Aan de voorstellingen van de Aanbedding der herders werd vaak een vrouwelijke herder toegevoegd, zodat de religieuze zich bij de meditatie met deze vrouw kon vereenzelvigen.

Kloppen en begijnen

In de contrareformatie speelden deze katholieke semireligieuze vrouwen een belangrijke rol in het maatschappelijk leven. Ze waren talrijk: geschat



wordt dat in de zeventiende-eeuwse Republiek gemiddeld meer dan vijfduizend 'geestelijke maagden' of 'geestelijke dochters' actief waren tegenover ruim vierhonderd priesters. Ruim negentig procent van de rooms-katholieke professionals was dus vrouw. In de volksmond werden zij 'klopjes' genoemd. In de geest van enkele Bijbelteksten hadden zij immers Christus, die op de deur van hun hart had geklopt, toegelaten in hun leven. In de Zuidelijke Nederlanden – zij heetten daar 'kwezels' – moeten het er nog veel meer zijn geweest, maar helaas ontbreken de cijfers. In deze periode van nieuwe bloei huisvestten begijnhoven duizenden vrouwen, naast de zusters die in de kloosters woonden.

Om in hun dagelijkse levensonderhoud te voorzien werd over het algemeen 'handwerk' verricht in de traditie van *ora et labora*, zoals spinnen, naaien en borduren. Zo kon men werken combineren met bidden. Zij borduurden onder meer paramenten voor de (schuil)kerken, die met name bij de oud-katholieken bewaard zijn gebleven. Door een deugdzam leven zouden ze in de hemel – net als Maria – worden verenigd met hun Bruidegom



Christus met wie zij een mystiek huwelijk hadden gesloten.

De – katholieke – hemel werd in de zeventiende eeuw afgebeeld als een vierkante stad of tuin, geïnspireerd op het Hemels Jeruzalem, zoals beschreven in het Bijbelboek Openbaringen. Het beeld van de besloten tuin of *Hortus Conclusus* vond zijn oorsprong in het Bijbelse Hooglied een metaforisch liefdesgedicht over de Bruidgom en Zijn bruid. Deze tekst zit vol met botanische motieven, bloemen, planten en vruchten. Vanaf de middeleeuwen werd deze tuin – waarin Maria met het Christuskind voortleefde – beschouwd als een metafoor van de hemel.

Eigenzinnig en ootmoedig

Omdat klopjes enkel de gelofte van zuiverheid aflegden bij de sluiting van hun mystieke huwelijk met Christus en zich niet gebonden voelden aan de traditionele kloosterregels met de geloften van gehoorzaamheid en armoede erbij, waren zij geen directe verantwoording verschuldigd aan de katholieke hiërarchie. Zodoende ontwikkelde zich in het dagelijks leven vaak een vilein spel tussen de eigenzinnige maagden en hun geestelijke leidsmannen. Aan wie zij verantwoording aflegden bij de biecht. De geestelijkheid wees de maagden veelvuldig op de deugd van nederigheid om hun ambities in te tomen. Lichamelijke, erotische en moederlijke gevoelens werden gesublimeerd in een spirituele liefde tot Christus: als baby (met kerst werd het kindje 'gewiegd') tot aan de mystieke liefde voor de volwassen, immer beeldschon verbeelde Bruidgom, met wiens lichaam zij zich bij de communie – in de vorm van een geconsecreerde hostie – verenigden. Alle zintuigen werden ingezet om affectie en liefde 'geestelijk' te praktiseren.

Om deze maagden niet al te zeer te laten ontspreken schreven geestelijken veel begeleidingsliteratuur. Zo verwoordde bijvoorbeeld een jezuïet, Cornelius Hazart, dit in een handleiding voor de maagdelijke staat:

'Door arbeid worden de lichamelijke genoegens overwonnen. Daarom zal een maagd de dag in drie



delen verdelen: in 't eerste deel zal zij bidden, in 't tweede lezen, en in het derde werken.' Om het bidden te vergemakkelijken maakten de vrouwen gebruik van devotieprenten, reliektuintjes en rozenkransen; als leesvoer werden talrijke stichtelijke boekjes verspreid. Doordat deze catholica en devotionalia intensief werden gebruikt en aan elkaar doorgegeven, is er relatief weinig bewaard gebleven. Desalniettemin kunnen we aan de hand van materieel erfgoed, in bibliotheken, musea, kerken en kloosters bewaard, hun werk en de daarmee samenhangende devotionele cultuur reconstrueren. Zeldzaam zijn evenwel devotieprentjes waarop de kloppen zelf staan afgebeeld. In Antwerpen bewaart men een uniek exemplaar, waarop de relatie tot Maria is weergegeven. De Heilige Maagd toont aan twee klopjes het gebedenboek met de krasse tekst 'Volmaeckte Vernietinghe' (de zelfvernederig: het ter ere Gods volledig wegcijferen van zichzelf). Naast haar staat een mand met textiel en een schaar. In het onderschrift staat dat Maria, na

de Hemelvaart van haar Zoon, de kost verdiende met handwerk, 'tot wiens onderwysinghe veel arme dochters hunnen toevlucht namen'.

Tijd voor rehabilitatie

Ondanks hun aanzienlijke bijdrage aan het maatschappelijke en binnenkerkelijke leven hebben de kloppen en begijnen niet de aandacht en waardering gekregen die ze verdienen. Nederigheid of 'ootmoed' heette een belangrijke deugd en ijdelheid gold als een grote zonde. Misschien zijn ze daarom ook hoogstzelden – bij leven – geportretteerd. In de kerkgeschiedenis, vroeger een hoofdzakelijk door mannen (priesters) geschreven genre, zijn hun werk en inzet lange tijd veronachtzaamd. Daar is evenwel de laatste jaren verandering in gekomen. Er zijn recent belangrijke studies verschenen, die hun geweldloze, maar effectieve aandeel aan de contrareformatie en aan de vrede in de Republiek aantonen. Hoe zulke vrouwen dat, binnen de gestelde deugdzame 'regels', praktiseerden, komt in deze studies



## Klopjes verdienen een venster in de Canon

aan de orde. De contrareformatie werd ingezet tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) met aan de basis ook godsdiensttwisten. De maagden verweerden zich op vreedzame wijze. Carolina Lenarduzzi beschrijft in haar recent verschenen proefschrift *Katholiek in de Republiek. De belevingswereld van een religieuze minderheid 1570-1750* hoe kloppen zich zonder schroom in de publieke arena begaven en zich daarbij openlijk als katholiek manifesteren. De gereformeerde overheid probeerde met regelgeving die activiteiten te verbieden, veelal zonder resultaat. Een uitstekend middel om zich te manifesteren vormde de muziek. Protestanten hadden immers de kerkmuziek gedegradeerd tot het zingen van metrische psalmen, soms met orgelbegeleiding. Het resultaat was, vergeleken met de rijke muzikale traditie van de katholieken, armetierig. De hemelse feminiene kerkmuziek was buiten de muren van de schuilkerken, begijnhoven en kloppenhuisen maar al te goed te horen. Muziek was een medium waarmee zij zich extern konden onderscheiden, zowel om protestanten aan zich te verbinden als om zichzelf te profileren.

Zelf deed ik onderzoek naar een ander gebied: de zorg voor de aankleding van de katholieke schuilkerken. Door hervormden geconfisqueerde

Godshuizen waren ontdaan van alle beelden en decoratie. De kloppen gingen daarentegen hun tempels aankleden met de mooiste en kostbaarste versieringen, bijvoorbeeld door ze op te luisteren met kerkelijke textiel met geborduurde heiligen, bloemen en vruchten. Het kerkgebouw kreeg zo het imago voorportaal te zijn van de (katholieke) hemel, waarbij bloemen en vruchten symbool stonden voor deugden en goede werken, tijdens het leven te verrichten: dé voorwaarde om na de dood in de hemel te worden opgenomen. Daarmee benadrukten zij extra het contrast met de protestanten met betrekking tot het bereiken van een hemels leven na de dood. Door de Synode van Dordrecht (1619) was immers vastgelegd dat God tevoren – los van de goede werken – bepaalde welke mensen hij had uitverkoren en welke niet: zie hiervoor de predestinatieleer.

Geschiedschrijving nu door een vrouw Indrukwekkend is het verslag dat de in Vlaanderen opgegroeide Spaanse kloosterzuster Cathalina del Spirito Sancto aan het begin van de zeventiende eeuw optekende over de geschiedenis van Alkmaarse clarissen. Na hun vlucht in 1572 uit het klooster vonden zij na vele omzwervingen een thuisplek in Lissabon. Daar schonk Filips II hun een nieuw klooster. Onlangs werd dit verslag in hedendaags Nederlands vertaald en commentarieerd door Joke Spaans en Raymond Fagel onder de titel *Nonnen verdreven door geuzen*. Het boek beschrijft episch en nauwgezet hoe bij de beeldenstorm niet enkel kerken werden gestript, maar dat ook tientallen bloeiende mannen- én vrouwenkloosters werden geconfisqueerd, geplunderd of platgebrand. Bewoners ervan werden menigmaal gevangengenomen, gemarteld en soms gedood, tenzij ze konden vluchten, maar desondanks verloochenden zij over het algemeen hun religieuze identiteit niet. Cathalina beschrijft dit gebeuren door vrouwelijke ogen en vanuit haar perspectief, waarbij zij studieus gebruik moet hebben gemaakt van contemporaine boeken. Een historisch belangrijk werkstuk, dat nu aan de vergetelheid is

ontruikt en dat een belangrijke bijdrage levert aan het genderonderzoek van religieuze vrouwen in de vroegmoderne tijd.

'Maria's' in de Canon

Het wordt hoog tijd dat de vaderlandse 'Maria's' een venster krijgen in de Canon van Nederland. Als representante zou Catharina Jans Oly (1585-1651) een fraai boegbeeld kunnen zijn. Trijn werd geboren in Amsterdam, als dochter van vroom katholieke ouders. Zij was intelligent, welgesteld en daadkrachtig. Als zeventienjarige trad zij in bij de Haarlemse vergadering van de maagden 'in de Hoek'. Hier hadden zich vanaf 1582 semireligieuze vrouwen gevestigd onder de geestelijke leiding van een priester. In 1625 werd zij overste en novicemoeder. Waarschijnlijk heeft deze functie haar aangezet tot het schrijven van de *De Levens der Maeghden*. Het handschrift, drie kwartodelen van elk vierhonderd folio's, bevat necrologieën van tweehonderd overleden medezusters, die met hun deugdzame leven tot voorbeeld werden gesteld aan de jonge kloppzusters. Het werd in 2012 uitgegeven en becommentarieerd door Joke Spaans. Trijn is als één van de weinige zusters niet anoniem gestorven: als eerbetoon werd haar leven na haar dood opgetekend door een medeklopje. Ze is daarmee een voorbeeld voor de vele tienduizenden religieuzen vóór en ná haar, die zich onbaatzuchtig inzetten voor de medemens en de samenleving. Door studie en gebed konden zij zich onafhankelijk, in de (religieuze) context van de tijd, intellectueel ontwikkelen. Zo staan zij aan de basis van een vrouwenemancipatie, die nu als verworvenheid van de twintigste eeuw wordt aangeduid. ■

**Evelyn Verheggen** studeerde kunstgeschiedenis in Leiden en promoveerde in 2006 aan de Radboud Universiteit te Nijmegen op devotiegrafiek. Zij is werkzaam als erfgoeddeskundige en als vrij onderzoeksmedewerker (geassocieerd lid) verbonden aan het Ruusbroecgenootschap van de Universiteit Antwerpen. Behalve over devotieprenten publiceerde zij over reliekverering en over de inrichting van kerken. ([www.evelynverheggen.nl](http://www.evelynverheggen.nl)).



## De Gertrudiskathedraal

## Een Mariaal paradijs in Utrecht

De Gertrudiskathedraal is als een paradijsje. Het biedt je houvast als je zoekt naar rust en richting in je leven.

## Bernd Wallet

De Gertrudiskathedraal is een Mariaal paradijs. Voor wie dit een verrassing is: graag nodigen we je uit voor een rondleiding door het noordtransept van de kerk; dat is de gang aan de kant van het centrum In de Driehoek. Als je naar voren loopt en omhoog kijkt zie je dat je onder prachtige Bijbelse beelden doorloopt: kleurrijk, uitdagend, speels en troostend. Je kijkt er op naar bomen, bloemen en kruiden: de goede schepping die op z'n plek valt waar God-met-ons is en wij met elkaar. Je ziet de ark van het verbond, de vat van genade en de zetel der wijsheid. Profetische beelden die de kerk voor Maria gebruikt om haar relatie te tekenen met haar Zoon: ze brengt Christus in de wereld, die het verbond, de genade en de wijsheid van God is.

Het creatieve brein achter deze decoratie is de bouwpastoor van de kathedrale kerk, Cornelis Deelder. Hij hield van de Moeder van de Heer, én van het grote verhaal van bijna duizend jaar litur-

gievierende gemeenschap aan de westrand van de binnenstad van Utrecht. De huidige gebouwen van ORKA en parochie maakten ooit deel uit van het grote kerkelijke complex van de Maria Maior. Deze keizerlijke Mariakerk werd groten-deels gesloopt, maar de wijding leeft voort in straatnamen als Mariaplaats en Mariahoek en in het Pandhof Ste. Marie. Had met een beetje meer *out-of-the-box* denken Deelder in 1914 de nieuwe kathedraal niet kunnen laten wijden aan Maria, de Moeder Gods?

Onze desondanks heel visionaire bouwpastoor nodigt ons uit naar boven te kijken en zo meer te zien dan we soms durven geloven of zeggen. Een van de beelden die Deelder aan liet brengen is van de gesloten oostelijke tempelpoort, waar door volgens de profeet Ezechiël eens de God van Israël binnen zal gaan. Daarna zal zij gesloten blijven: Maria is de poort waardoor de Heer is binnengetreten, we hoeven geen ander te verwachten. Het is een oud-kerkelijke redentatie achter de titel 'altijd maagd', die onze kerk niet zo graag gebruikt. Spelenderwijs stemmen we er wel mee in, zoals in de sequentie Laetabundus die we op Kerstdag met het kathedraal koor zingen: "Heldere stralen brengt zij voort, zo laat God zijn lichtend woord nederdalen. Door het licht dat zij verspreidt, wordt de ster van eeuwigheid niet geschonden".

Toppunt van de Mariale linkerzijbeuk is een heus Maria-altaar, honderd jaar geleden vooral bekend als 'trouwaltaar'. Het raam erbij toont de besloten hof, een beeld uit het Hooglied. Het is een plek om bloemen naar toe te brengen. Dat was toen allemaal niet per se erg oud-katholiek, Deelder durfde het aan vanwege de historische continuïteit in dit gebied van Utrecht. Boven het Maria-altaar bevindt zich een van de aardigste voorstellingen van onze kerk: een sterrenhemel boven onze stad. De achtergrond hiervan is het lied 'Wees gegroet, o Sterre, licht op zee en stromen, gij laat ons van verre, in de haven komen' (hymne 368). Maria leidt ons door de golven en stormen van ons leven de haven binnen. Die veilige haven is het hemelse Jeruzalem, hier met een knipoog voorafgebeeld door het aardse Utrecht, dat niet alleen kerkenstad is (met de Dom centraal en de Gertrudiskathedraal op de plek van de verdwenen Maria Maior), maar tot onze zaligheid ook groen en waterrijk.

Gelukkig stralen er op dit plaatje naast Maria nog meer sterren boven ons. We mogen dus met haar meedoen. Paulus daagt de Filippenzen uit onberispelijk te leven, te "stralen als lichtsterren in de wereld, doordat ge het woord van leven vasthoudt". Maria houdt het woord van leven in haar armen, de kerk verkondigt



'Wees gegroet, o Sterre, licht op zee en stromen, gij laat ons van verre, in de haven komen'



het, wij leven er uit. Door in kerken samen te komen en door vernieuwing van de schepping te zoeken. Nooit had Deelder kunnen vermoeden dat later in zijn eeuw het Mariabeeld uit de Maria Minor, ooit gered voor de beeldenstorm, op dat altaar zou komen te staan, en dat er een bak bij zou komen staan waarin mensen kaarsen zouden branden. Parochianen en voorbijgangers doen dat graag. Het is een goede plek om te zijn, om iets van zorgzaamheid en van vertrouwen te ervaren, ook als je het christelijke verhaal niet of nauwelijks kent.

Of verwerpt, zoals de Utrechtse zanger en programmamaker, Henk Westbroek. Kijkend naar een Mariabeeld in het Catharijneconvent zei deze kleurrijke heidense stadsgenoot op televisie: "Een moeder en een kind, dat is duizend keer bezon-

gen, en blijft duizend keer mooi. Je moeder leert je omgaan met de dood. Eerst van je konijn, dan van je opa, en zo leert je moeder je omgaan met je diepste emoties. Maria heeft iets van schoonheid en van troost. En ze deugt helemaal, Maria, volgens jullie. Ik vind dat geweldig, het beeld dat iemand die tot in de kern deugt ervoor zorgt dat de schepping gecontinueerd wordt!"

Ons Mariaal paradijsje biedt je houvast als je zoekt naar iets wat je leven rust en richting kan geven, als je door je krachten heen bent, als je even niet meer logisch na kan denken, als het project volwassenheid even wat lastig vol te houden is. Als we in de kerk een kaars opsteken bij Maria dan erkennen we dat onze rationaliteit ook niet alle antwoorden heeft. Natuurlijk is het vaak noodzakelijk dat de rede over onze beslissingen regeert, maar mens-zijn gaat nu eenmaal

om meer. We zijn dankbaar voor deze haven waar het geen schande is om kwetsbaar te zijn, en laten anderen hier ook graag aanmeren. Daarom werkt ons kerkbestuur op dit moment aan ruimere openstelling van de kathedraal, met een aantrekkelijker entree, als aanbod in het nieuwe singelgebied in 2020.

Als je het christelijke verhaal kent, of er zelfs in gelooft, dan weet je ook dat Maria ontvangen heeft van de heilige Geest en dat Maria's begrip een leven lang groeide, open op de Geest en op haar Zoon. Er zijn genoeg krachten buiten ons en binnen in ons die deze openheid willen dwarsbomen. Dat is oud nieuws. Het Evangelie is: hier is een voorgoed begonnen begin – doe mee, het aanschijn van de aarde en onze ziel hebben het nodig. ■



## Uitkomsten lezersonderzoek De Oud-Katholiek

De *Oud-Katholiek* wordt zesmaal per jaar aan ieder oud-katholiek adres in Nederland verstuurd. Het is belangrijk voor de redactie om te weten wat u van het magazine vindt: zonder die input vaar je wellicht een koers zonder te weten wat de lezer wil lezen. Omdat het laatste lezersonderzoek zeven jaar geleden werd gehouden, was het hoog tijd een nieuwe peiling te doen. Er is immers het een en ander gewijzigd, zoals de redactiesamenstelling. Op basis van de reacties op de enquête willen wij bekijken hoe we *De Oud-Katholiek* kunnen vormgeven.

### Methodologie

Vrijwel de gehele maand september - van 3 tot en met 30 september – konden lezers via de landelijke website van de Oud-Katholieke Kerk antwoorden op onze vragen invullen. 190 mensen reageerden, wat betekent dat de steekproef technisch representatief is. (Voor de kenners: we zijn uitgegaan van een foutenmarge van 7% en een betrouwbaarheidsniveau van 95% bij een onderzoekspopulatie van 4.000 lezers.)

### Trouwe oud-katholieke lezers

Onder de 190 respondenten zijn iets meer mannen dan vrouwen (56 vs. 44%) en vooral leden of gastleden van de Oud-Katholieke Kerk (94% zegt oud-katholiek te zijn, 12% gastlid). Van de 'niet oud-katholieken' gaven 15 mensen aan rooms-katholiek en 7 van protestantse huize te zijn. Het blad wordt vooral door ouderen gelezen: 85% is ouder dan 50. Iets meer dan een derde is zelfs ouder dan 70. 15% van de lezers is jonger dan 50 jaar (en daarvan geeft slechts 3% aan jonger dan 30 jaar oud te zijn). Uit het onderzoek blijkt dat we trouwe lezers hebben: 4 op de 5 leest *De Oud-Katholiek* langer dan 4 jaar. Misschien zijn dat er zelfs meer, want 7% van

de respondenten gaf aan niet meer te weten hoe lang ze dit blad lezen. Driekwart van de lezers vindt het blad over het algemeen toegankelijk; 1 op de 7 vindt de artikelen te moeilijk en 1 op de 20 te oppervlakkig. Een derde van de respondenten leest *De Oud-Katholiek* helemaal, 39% grotendeels.

### Binnenkerkelijk

*De Oud-Katholiek* – de naam wijst daar al op – is volgens de lezers een magazine voor de eigen achterban. Dat blijkt niet alleen uit de achtergrond van de lezers, maar ook uit het bereik dat het blad heeft. De meeste lezers houden *De Oud-Katholiek* voor zichzelf: 55% geeft het eigen exemplaar niet door, 44% geeft het aan één ander persoon te lezen (vermoedelijk een partner of huisgenoot). Met een huidige oplage van 2.800 betekent dit dat het bereik van het blad rond de 4.000 lezers ligt.

### Onderwerpen

Gevraagd naar onderwerpen die de redactie meer voor het voetlicht zou kunnen brengen kregen we uiteenlopende suggesties. Een op de vijf respondenten doet geen suggesties want is tevreden over de onderwerpen die de redactie selecteert. De top 3 van onderwerpen die anderen noemen, zijn oud-katholieke geschiedenis (38%), levensvragen (38%) en spiritualiteit (32%), gevolgd door oecumene, maatschappij en duurzaamheid. Sommigen vinden de thematische opzet niet meer van deze tijd. Slechts een klein aantal respondenten wil terug naar de oude situatie, waarin nieuws uit lokale parochies in *De Oud-Katholiek* werd gebracht.

### Stellingen

Ook legden we u enkele stellingen voor. Wij wilden bijvoorbeeld weten of u vindt dat *De Oud-Katholiek* bijdraagt aan uw geloofsverdieping. Dat neigt naar een 'ja': een derde is daar positief

tot zeer positief over, 2/5<sup>e</sup> is neutraal. Men vindt daarbij dat het blad bijdraagt aan een positief imago van de Oud-Katholieke Kerk (63%) en dat het blad op een professionele manier het oud-katholieke gedachtegoed vertolkt (58%). U vindt het blad allerm minst saai (slechts 5%), maar ook niet missionair (3%).

Een aandachtspunt voor de redactie is dat maar een krappe meerderheid *De Oud-Katholiek* relevant vindt (51%). Daar lijkt werk aan de winkel te zijn. *De Oud-Katholiek* wordt gratis verspreid, waarbij gevraagd wordt om een gift. Van de trouwe lezers geeft 43% ieder jaar een gift en een kwart nooit. Of dat met de relevantie van het blad te maken heeft, is niet te zeggen, maar het moet wel de aandacht van de redactie krijgen. Als mensen geld geven, vindt de helft dat een bedrag tussen de 20 en 30 euro per jaar alleszins redelijk is.

### Vrije reacties

De vrije reacties, tot slot, lopen uiteen. Boeiend, maar soms lastig te om eruit te concluderen wat je ermee kunt als redactie omdat het reacties van enkelingen zijn. De een vindt de vormgeving mooi, de ander volstrekt niet. De een pleit voor een ander papierformaat, de ander vindt het goed zo. Lezers vinden dat de inhoud 'soms zo ver af staat van de huidige maatschappij' of 'niet leefbaar genoeg (is) voor jongeren' waarbij het 'voor mij als gastlid te veel een ons-kent-ons-sfeertje' ademt en 'gemaakt (lijkt te zijn) voor vrienden en kennissen van de redactieleden, maar niet voor de kerk-gangers'. Het moet 'meer een magazine en minder een kerkblad' worden. Anderen zijn 'altijd blij als het blad in de brievenbus ligt' waarbij 'ik meestal de bijdragen heel lezenswaardig vindt', ze vinden het een blad dat 'fijn, mooi, verrassend en inspirerend' is, waarbij 'grote waardering voor de redactieleden' wordt uitgesproken. 'Dank aan degenen die het maken'.

## Vacature

### Taal en verbeelding

Heb jij gevoel voor taal en verbeelding? Werk je graag samen? Ken jij mensen die mooi kunnen schrijven over geloof, hoop en liefde, over kerk, kunst en politiek, over bezinnen, bedenken en bezielen? Dan zouden we het leuk vinden als je samen met ons het magazine *De Oud-Katholiek* wilt maken. Als redactielid bedenk je onderwerpen, benader en begeleid je auteurs, redigeer je teksten en denk je mee over beeldmateriaal en vormgeving. Aangezien de huidige redactie door een samenloop van omstandigheden nu bestaat uit vier theologen (van wie drie geestelijken), zoeken we nu bij voorkeur niet-theologen. Heb je interesse of wil je meer weten? Of ken je iemand die heel geschikt zou zijn? Mail ons dan op [redactie@okkn.nl](mailto:redactie@okkn.nl) of neem contact op met een redactielid.

Een tendens lijkt te zijn dat de artikelen korter, meer journalistiek en minder naar binnen gekeerd moeten zijn. 'Kijk naar andere bladen, die veel frisser en toegankelijker zijn' en 'probeer hoogdravende theologische verhandelingen te vermijden'.

### Wat gaan we doen?

We willen alle 190 lezers bedanken voor de moeite die ze genomen hebben om ons feedback te geven over het blad. We wilden een steekproef doen om een beeld te krijgen van wat u van *De Oud-Katholiek* vindt. De uitkomsten van het onderzoek hebben we als redactie al besproken en dat heeft ideeën opgeleverd om de inhoud te verrijken. We hopen dat u dat de komende tijd gaat merken. ■

## Officiële berichten

De Aartsbisschop van Utrecht heeft:

- Met ingang van 1 juli 2019 de heer D. Noordzij herbenoemd tot lector van het Aartsbisdom Utrecht voor een periode van vier jaren.
- Met ingang van 1 oktober 2019 de heer P.T. van Hes herbenoemd als kerkmeester van de Statie Friesland, toegewijd aan de H. Theresia van Avila, voor een periode van twee jaren.
- Met ingang van 1 oktober 2019 mevrouw R.M. Bekkers-van Putten benoemd als kerkmeester van de parochie van de H. Johannes de Doper te Gouda, voor een periode van twee jaren.
- Met ingang van 1 oktober 2019 de heer A.A. Miedema benoemd tot lid van het bestuur van de Stichting Oudewater OK (O2K), voor een periode van vier jaren.
- Met ingang van 1 november 2019 de heer D. Noordzij herbenoemd als kerkmeester van de parochie van de H. Georgius te Amersfoort, voor een periode van vier jaren.

De Bisschop van Haarlem heeft:

- Met ingang van 1 juli 2019 de zeereerwaarde heer H. Münch herbenoemd als deservitor van de parochie van de H.H. Nicolaus en Maria Magdalena te Krommenie, tot en met 31 december 2019.
- Met ingang van 1 november 2019 de heer J.P.W. Beneken Kolmer herbenoemd als kerkmeester van de parochie van de H.H. Anna en Maria te Haarlem, voor een periode van vier jaren.

Het Collegiaal Bestuur heeft:

- Met ingang van 1 maart 2019 mevrouw J.J. Horstman eervol ontslag verleend als lid van de Commissie Financiën en Materieel (CFM). Per diezelfde datum is de heer W.H. Horstman herbenoemd als lid, voor de periode van vier jaren.
- Met ingang van 1 november 2019 de zeereerwaarde heer drs. R.W. Frede herbenoemd als lid van de redactie van *De Oud-Katholiek*, voor een periode van vier jaren.
- Met ingang van 1 november 2019 eervol ontslag verleend aan de leden van de Werkgroep Vorming en Toerusting: de zeereerwaarde vrouw drs. J. Kolkman, de zeereerwaarde heer H. Münch, de zeereerwaarde heer E.Th.F.M. Cort-vriendt, mevrouw H. Witters en de heer E.A. Koren.

Namens het Collegiaal Bestuur,

M. Konings-Roobol, secretaris

## Colofon

De Oud-Katholiek is een periodieke uitgave van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, verschijnt zes keer per jaar en wordt verspreid op alle oud-katholieke adressen in Nederland.

### Redactie

Eric van den Berg, Marco Derks, Robert Frede, Marieke Ridder, Jan van der Steen.

### Contact

Redactie De Oud-Katholiek  
Koningin Wilhelminalaan 5  
3818 HN Amersfoort  
[redactie@okkn.nl](mailto:redactie@okkn.nl)

### Vormgeving

Oblong grafisch ontwerp, Jet Frenken  
[www.jetfrenken.nl](http://www.jetfrenken.nl)

### Productie

Nilsson Goes, ISSN 01673963

### Redactiesluiting

De volgende editie verschijnt eind januari.

### Abonnement

Voor €25 per jaar kunt u abonnee worden van *De Oud-Katholiek*. Mail uw adresgegevens naar [info@okkn.nl](mailto:info@okkn.nl) of naar ons contactadres t.a.v. 'Abonnementenadministratie De Oud-Katholiek'. Blad niet ontvangen? Stuur dan ook een mailtje naar [info@okkn.nl](mailto:info@okkn.nl). Giften zijn welkom op NL06 ABNA 0214 1901 29 t.n.v. Oud-Katholieke Kerk van Nederland te Amersfoort.

### Verantwoording foto's (voor zover bekend)

- omslag: pixaby.com Dom Milaan, foto Marieke Ridder; Caspar Horsch; • pag. 2: unsplash.com, Alex Palmer; • pag. 3: Enguerrand Quarton, La Pietà de Villeneuve lès Avignon (c.1455); • pag. 4: [www.okvib.okkn.nl](http://www.okvib.okkn.nl); • pag. 5: [wikimedia.com](http://wikimedia.com), schatkamer St. Servaasbasiliek, paramenten, koormantel; • pag. 7: unsplash.com, Omid Aarmin; • pag. 8: shutterstock.com; • pag. 9: links, [wikimedia.com](http://wikimedia.com) Giae e Sisara, rechts, [wikimedia.com](http://wikimedia.com) Lucas Cranach, Judith Victorious; • pag. 10: Dio van Maaren; • pag. 11: Henk Hudepohl; pag. 12: Dio van Maaren; • pag. 13: Helen Gaasbeek; • pag. 14: Indigo & Cacao beeldmakers; • pag. 15: Jutta Eilander; • pag. 17: foto Marieke Revollido; • pag. 18: kader, [wikimedia.com](http://wikimedia.com) Gregorio Aglipay; • pag. 19: foto Marieke Revollido; • pag. 20: Annunciatie Bloemaert; • pag. 21: Verheggen OKM; • pag. 22: Verheggen Zaandam OKK; • pag. 23: Verheggen Krommenie OKK; • pag. 28: Verheggen Krommenie OKK





Zalig kerstfeest